

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

ЛИСТИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО

(Підготовка до друку і передмова Л. Зеленської)

Як історик і літератор, Михайло Сергійович Грушевський завжди цікавився культурним, історичним, політичним життям Чернігівщини.

З багатьма відомими письменниками, громадськими діячами нашого краю він особисто був знайомий і листувався з ними. Так, у неопублікованому листі до М. Коцюбинського від 20/VI — 1896 р. Олександр Якович Кониський пише з Києва: «...завше сидітиму в Києві, доки не переїде Грушевський, жду его».¹

У листі до Іллі Шрага від 12 квітня 1903 року письменниця Ганна Барвінок просить: «Чи не могли б Ви написати д(обродію) Єфремову, щоб він там гарненько поговорив з д(обродієм) Грушевським і Франком про зібрання і видання всіх творів моєї дружини*».² Вона теж листувалася із самим М. Грушевським.

Тісна давня дружба зв'язувала останнього з Іллею Шрагом.

Він високо цінував адвоката як висококваліфікованого фахівця, як людину, а тому часто консультувався, радився з ним з юридичних та інших питань.

1909 року М. Грушевський у листі до М. Коцюбинського писав: «Дорогий Михайло Михайловичу! Дуже дякую за лист і привіт передатий через Іллю Людвигівича. Але дуже засмутив він нас звісткою, що Ви знову чуєте себе гірше».³ 18 лютого 1912 року М. Грушевський повідомляє М. Коцюбинському: «Нині був у мене Шраг, балакали про Вас — аби Ви не спішили, поки не стане добра весна».⁴

Михайло Сергійович не раз зустрічався з художником Михайлом Івановичем Жуком. У липні-серпні 1909 року М. І. Жук працював у Криворівні і відпочивав у родині Грушевських.

Звідти він сповіщає М. Коцюбинському: «Дорогий Михайло Михайловичу! Шкода, що Ви не могли приїхати з Грушевським до Криворівні — я міг би Вас побачити, а Ви побачили б чудові гори».⁵

Михайло Сергійович Грушевський через Товариство імені Шевченка у Львові, як міг, допомагав В. І. Самійленку полегшити його скрутне матеріальне становище.

У листопаді 1904 року М. Коцюбинський дякує Володимирі Гнатюкові за запросяни взяти участь у збірнику на честь М. С. Грушевського.

Листування ж між М. С. Грушевським і М. М. Коцюбинським розпочалося 1906 року.

У фондах Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського зберігається 69 листів М. Грушевського до М. Коцюбинського. Ці листи — цікава сторінка в історії української культури.

Довгий час ім'я М. С. Грушевського, академіка, історика, літературознавця, публіциста, замовчувалося, тому ці листи маловідомі і досі не публікувалися.

М. С. Грушевський був редактором та видавцем журналу «Літературно-науковий вісник» і завжди чекав від письменника чогось нового з белетристики. Складаючи робочий план на 1908 рік, М. Грушевський пише до М. Коцюбинського, що хотів би заручитись його оповіданнями, які щедро публікував на сторінках «Літературно-наукового вісника». «Вашу прихильність до Літературно-Наукового Вісника я дуже ціную і прошу не тільки тоді, коли я Вас спеціально прошу про оповідання, але, взагалі,

* Так називала в листах Ганна Барвінок свого чоловіка Куліша Пантелеймона Олександровича (1819 — 1897).

коли матимете що призначити, — то до Л(ітературно) Н(аукового) В(існика)»⁶ — писав М. Грушевський М. Коцюбинському. У свою чергу М. Коцюбинський 18 грудня 1910 року з Чернігова пише: «Дорогий Михайле Сергійовичу... Я тоді тільки й живу, як пишу, тоді тільки забуваю і про слабості і про всякі терни життя. Але знов не можу писати, аби писати. Берусь за перо, коли щось проситься з мене, не дає спокою, мучить».⁷

На запитання М. Грушевського, чи не матиме ювілей міста (1000-ліття Чернігова, з нагоди якого відбувся XIV археологічний з'їзд) чорносотенного або непристойного характеру, М. Коцюбинський у листі від 12 серпня 1908 року з Чернігова відповідає: «...сказати зараз трудно, але вже дещо виявилось і тепер захвилює навіть поміркованого обивателя. Городська дума запрохала на своє свято жандармського полковника, а чернігівська «Просвіта» запрошення не дістала»,⁸ «Високоповажний Михайле Сергійовичу! Ювілейне свято, як і археологічний з'їзд, вийшло цілком чорносотенне».⁹

Часто в листах до М. Грушевського М. Коцюбинський скаржить на хворобу, яка не дозволяє інтенсивніше працювати в літературі, йому ж «хочеться писати, з головою влізти в літературу», «бо щиро кажучи, у мене нічого більше немає», а, «працюєш уривками, коли дозволяють час і здоров'я».¹⁰

У грудні 1908 року М. Коцюбинський подає короткі біографічні відомості, повідомляючи на лист М. Грушевського від 3 грудня 1908 року, в якому Михайло Сергійович просив розповісти ширше про себе для статті в чеській енциклопедії.¹¹

У грудні цього ж року М. Коцюбинський приїздив до Києва і разом з меценатом Євгеном Харлампійовичем Чикаленком ходили колядувати до М. В. Лисенка, М. С. Грушевського, Л. М. Драгоманової, А. П. Косача.¹²

Михайло Михайлович був дуже вдячний М. Грушевському за організацію йому грошової допомоги на лікування, але не хотів погодитись на її «безповоротність», вважав це боргом.¹³

Михайло Сергійович і Марія Сильвестрівна Грушевські запрошують М. М. Коцюбинського відвідати Криворівню, про що дізнаємось з листа М. Грушевського до М. Коцюбинського від 3 червня 1910 року: «Дуже жалкували ми, що не довелося побачитися на святках і тепер. Дуже і дуже раді будемо Вас бачити у себе, в Криворівні. Ми виїдемо туди коло 20/VII н(ового) ст(илію) і пробудемо весь серпень і частину вересня. Треба тільки списатися, щоб Вам були коні на станції. Ваш щирий М. Грушевський.

І я також Вас прошу до нас, до Криворівні на якнайдовший час. До милого побачення.

М(арія) Грушевська,
30.VI. 1910».¹⁴

Михайло Михайлович скористався запрошенням Грушевських і був дуже задоволений, про що пише в листі до О. М. Горького від 9 вересня 1910 року з Чернігова: «Дорогой Алексей Максимович! Обещал я написать из Стокгольма, а между тем случилось так, что в Швецию я не ездил. Почти две недели провел на даче у проф(ессора) М. Грушевского и, в сущности, не очень жалею, что заменил Швецию Гуцульщиной...

Если бы Вы знали, какой это удивительный, почти сказочный уголок».¹⁵

У листі до дружини від 14 серпня 1910 року з Криворівні М. Коцюбинський пише «...тут так гарно, що я не сподівався навіть... Прийняли мене добре, маю окрему хату і думаю спочити, брати сонячні ванни... Тільки що прийшов сюди Франко і разом з ним йдемо до Гнатюка».¹⁶

А 24 серпня з тої ж Криворівні М. М. Коцюбинський оповіщає дружину: «Два рази був уже у Грушевських. Там повно гостей. Приймали мене добре, та й, взагалі, всі тут дбають про мене дуже, бо уважають за дорогого гостя».¹⁷

На запит Грушевського Михайло Михайлович дає згоду бути співробітником газети «Село», яку вважає потрібною.¹⁸

М. С. Грушевський надавав М. М. Коцюбинському велику матеріальну допомогу. Завдяки його клопотанню М. Коцюбинський отримав кошти від Товариства підмоги науці, літературі та штуці і мав можливість поїхати відпочити на Капрі.

В одному з листів до М. Коцюбинського, М. Грушевський писав: «Прикро тільки, що Ви хоруєте. На зібраннях Товариства для підмоги, котре ухвалило Вам і на сей рік 500 р(ублів) на подорож, на полудне, було багато говорення, що треба б Вам конче знайти місце на полудні, може б секретарем консульства куди-небудь в полудневу Італію, взагалі, на Середземні краї».¹⁹

Цінуючи естетичний смак М. Коцюбинського, М. Грушевський звертається до нього за консультацією в справі окремого видання своїх оповідань «По світу».²⁰

Михайло Сергійович зробив дуже багато для того, щоб М. М. Коцюбинський залишив роботу в статбюро і мав можливість більше займатися улюбленою справою — літературою.

Звичайно, не без втручання М. Грушевського, у другій половині травня 1911 року Київське товариство підмоги українській літературі, науці й штуці призначило М. Коцюбинському постійну пенсію 2000 крб. на рік і запропонувало йому зовсім залишити роботу в земстві.²¹

2 липня 1911 року М. Коцюбинський пише М. Грушевському з Симеїза, що його схвилювала приємна звістка про призначення пенсії — «се мене так окрилило, так підняло мені дух, що я аж помолодшав, подумати тільки, що я зможу весь час оддати любимій роботі, що я зможу робити не нашвидку, як досі, не в хвилини утоми по службовій праці, а світлий і бадьорий! Се таке несподіване щастя, така сильна, велика радість, що я й висловити її не можу.²²

У свою чергу М. Грушевський пише М. Коцюбинському: «Дорогий Михайло Михайловичу! Ви добились свободи від довголітнього ярма і можете бути паном свого часу і своєї праці».

23 вересня 1911 року М. Коцюбинський повідомляє М. Грушевському, що посаду в земстві залишив, упорядковує зібрані у Криворівні матеріали і почав писати оповідання «Тіні забутих предків».²³

У лютому 1912 року М. Коцюбинський нагадує М. Грушевському, що в Криворівні він передав для журналу «Літературно-науковий вісник» кілька віршів П. Тичини, один з них був відібраний для журналу, але в списках творів, прийнятих до друку на 1912 рік, цього вірша нема. Просить полагодити цю справу: «Мені ніяково перед молодим автором, якого я повідомив у свій час, що його один вірш буде надрукований у Л(ітературно) Н(ауковому) В(існику).²⁴

У фондах музею зберігається оригінальне фото М. Грушевського, подароване М. Коцюбинському з автографом «Високоповажному Михайлу Михайловичу Коцюбинському від М. Грушевського. 5 лютого [1] 908. Львів».

У меморіальній бібліотеці письменника зберігаються книги М. С. Грушевського, подаровані М. М. Коцюбинському, деякі з них з автографом.

Тяжко переживав М. С. Грушевський смерть улюбленого письменника. Журнал «Літературно-науковий вісник» № 5 за 1913 рік був повністю присвячений пам'яті М. М. Коцюбинського.

На його сторінках вміщена стаття М. Грушевського про М. Коцюбинського «Сумний великдень». В ній М. Грушевський зазначає: «Урвалося віщеє слово, спинилось гаряче серце. Відлетів геній краси... А ще з особливим жалем і болем відчуваються тяжка утрата в кругу близьких співробітників нашого журналу, серед котрих довго і незмінно красувалося ім'я небіжчика...

Так, се на сих сторінках появились такі перли нашої белетристики, як «На камені», «Невідомий», «Фата моргана», «Intermezzo», «Що записано в книгу життя», «Тіні забутих предків» і багато інших. Але сими незмірно цінними вкладками не обмежилася зв'язь покійного з нашим журналом. Він дивився на себе, як на члена нашої редакційної сім'ї... Мені, як історикові, хочеться одмитити ту високу вартість, яку мають твори покійного, як історичні документи українського життя... Що, наприклад: «Фата моргана», коли йде мова про пізнання селянських настроїв, уповань, трагічних непорозумінь і розчарувань за останніх бурхливих часів!

Так, се був патріот в кращім значенні сього слова, для котрого національний інтерес, потреби національного українського розвою і зросту культурного були провідною ниткою його діяльності, справжнім центром його життя.

Се вимагало певних жертв з його сторони, якими лягла на нього його роль українського письменника. Письменство було для нього не просто задоволенням індивідуальних потреб, або питанням особистої амбіції чи слави, а національною місією...

Він був дійсно одним з визначних будівничих нової України і з свого погляду являється справжньою історичною постаттю, котрій належить признание і оцінка в історії нашого національного життя».

Перу М. Грушевського належить близько 2 тисяч праць.

У доробку вченого є спеціальна студія «Чернігів і Сіверщина в українській історії», в якій він пише: «Серед темних лісів і зелених лук, помережена широкими смугами мочарів і повільних замулених річок, дрімає нинішня Чернігівщина, здавна прислухаючись до гомону нового життя. І серед неї її старий історичний осередок, наша українська Равенна — Чернігів, задумано мріє про колишнє життя серед своїх старовинних церков, музеїв, архівів — облишений новітньою динамікою українського

життя... дослідник історії українського життя, в будь-якій сфері, все з більшою енергією мусить звертатися до пережитків і останків сього життя, полишених в затишках Лівобережного і Правобережного Полісся. Тут поховані секрети Старої України — і зародки нової».

Між М. С. Грушевським і М. М. Коцюбинським підтримувалися не тільки ділові і офіційні контакти. Це були дуже дружні, щирі стосунки.

Їх листування, яке нині зберігається у фондах літературно-меморіального музею М. Коцюбинського, дає можливість більше дізнатися про літературний та культурний процес в Україні початку ХХ століття.

Мова, стиль листів у цій публікації подаються згідно з оригіналами.

Джерела і література

- 1 Лист О. Я. Кониського до М. М. Коцюбинського від 20 червня 1896 р. // Літературно-меморіальний музей ім. М. Коцюбинського. — Інв. № А-1798.
- 2 Лист О. М. Куліш до І. Л. Шрага від 12 квітня 1903 р. // Там само. — Інв. № А-2995.
- 3 Лист М. С. Грушевського до М. М. Коцюбинського 1909 р. // Там само. — Інв. № А-1502.
- 4 Лист М. С. Грушевського до М. М. Коцюбинського від 18 лютого 1912 р. // Там само. — Інв. № А-1536.
- 5 Лист М. І. Жука до М. М. Коцюбинського від 19 липня 1909 р. // Там само. Інв. № А-1718.
- 6 Лист М. С. Грушевського до М. М. Коцюбинського (1907—1908 рр.) // Там само. — Інв. № А-1487.
- 7 Коцюбинський М. Твори в шести томах. — К., 1962. — Т. 6. — С. 229-231.
- 8 Там само. — С. 72.
- 9 Там само. — С. 75.
- 10 Куп'янський Й. Літопис життя і творчості Коцюбинського. — К., 1965 — С. 312.
- 11 Лист М. С. Грушевського до М. М. Коцюбинського від 1 грудня 1908 р. // Літературно-меморіальний музей ім. Коцюбинського. — Інв. № А-1496.
- 12 Куп'янський Й. Вказ. праця. — С. 317.
- 13 Там само. — С. 207.
- 14 Лист М. С. Грушевського до М. М. Коцюбинського від 3 червня 1910 року // Літ.-мем. музей ім. М. Коцюбинського. — Інв. № А-1515.
- 15 Коцюбинський М. Вказ. праця. — Т. 7. — С. 209.
- 16 Там само — С. 207.
- 17 Там само. — С. 271.
- 18 Куп'янський Й. — Вказ. праця. — С. 343.
- 19 Лист М. С. Грушевського до М. М. Коцюбинського [1910 р.] // Літ. — мем. музей ім. М. Коцюбинського. — Інв. № А-1516.
- 20 Куп'янський Й. Вказ. праця. — С. 454.
- 21 Там само. — С. 448.
- 22 Там само. — С. 451.
- 23 Там само. — С. 460.
- 24 Там само. — С. 489.

Лист № 1
Львів, XII.1908 р.

Високоповажний Михайло Михайлович!

В листі Вашім до Євгенія Харлампієвича,¹ котрий бачив перед самим моїм виїздом з Києва писали Ви, що напишете мені до Львова ширше про свої пляни й відносини до Л(ітературно) Н(аукового) Вістника. Досі я одначе не дістав від Вас ніякої звістки і не знаю, що з Вами й коло Вас. Тим часом міцно числю на близьку участь Вашу в Л(ітературно) Н(ауковому) Вістнику — за кілька днів вибираюся до Києва налагоджувати і книжку. На що міг би я надіятися від Вас? Чи маєте що з белетристики чи може яку статтю на біжучі теми? Може мали б Ви охоту давати рецензійки на українські видання? До газети може піднялись би Ви давати раз на тиждень або на два тижні листи з Чернігова про загальне й українське життя. Мальяр М. Жук² тепер здається в Чернігові і Ви з ним бачитесь, може б він узявся зробити якусь вінієту стильову, а не дуже кучеряву для київського.

A-1482

Лист № 2
Київ, 10/II-1902 р.

Високоповажний Михайло Михайлович!

Просив я Вас через пана Гнатюка,¹ чи не маєте готового оповідання, та не присилаєте; мабуть й, досі не маєте. А хотілось би нам дуже. Для серії біографій наших діячів в «Раді» чи не взялись би Ви написати коротеньку біографію д(обродія) Шрага² як громадського й земського діяча і депутата І-ої думи.

Щиро Вам прихильний М. Грушев(ський).

A-1484

Лист № 3
2/III-1907 р.

Високоповажний Михаїле Михайловичу!

Дуже дякую Вам за оповідання!¹ Воно не застало мене вже в Києві і мені переслали його сюди. Нам з Франком воно дуже сподобалось, але в III книжку воно ніяк не може увійти, бо я сю книжку замкнув ще перед виїздом з Києва і вона має незадовго вийти. Отже, дам його а IV кн(игу) на перше місце. «Вістник» Вашій Просвіті² я казав послати.

Сердечно здоровля.

Ваш М. Груш(евський).

A-1485

Лист № 4
Львів, 15/VIII-1907 р.

Високоповажний Михаїле Михайлович!

Укладаю пляни Л(ітературно) Н(аукового) Вістника на будучий рік і хотів би заручитися Вашим оповіданням для перших книжок. Гонорар буде виплачений по найвищій нормі, яка буде прийнята для 1908 р., а я, між нами, надіюся, що її буде можна піднести супроти теперішньої. Хочу збільшити також трохи великість книжок, як до тепер, я досить з справи Вістника вдоволений.

Щиро здоровлю Вас.

Мих(айло) Груш(евський).

1. Євген Харлампієвич Чикаленко (1861 — 1929) — меценат, який фінансував «Києвську старину», газету «Рада».

Газета «Рада» — щоденна газета. Видавалась українською мовою в Києві в 1906 — 1911 роках.

2. Михайло Іванович Жук (1883 — 1964) — художник, поет, громадський діяч.

1. Гнатюк Володимир Михайлович (1871 — 1926) — український фольклорист, етнограф.

2. Шраг Ілля Людвигович (1847 — 1919) — чернігівський громадський діяч, адвокат, депутат I Державної Думи.

1. Оповідання М. М. Коцюбинського «Невідомий».

2. Просвіти — культурно-освітні товариства, що організовувалися на Наддніпрянській Україні під час революції 1905 р.

Лист № 5
2/ХІІ-1907 р., Львів

Високоповажний Михаїле Михайлович!

Ви обіцяли на початку року оповідання. Може можна його дати вже на першу книжку, то значить прислати в редакцію (в Київ), маєте 15; 20 декабря с(тарого) с(тилю)? Сповістіть, будь-ласка.

Щиро прихильний Вам М. Грушевський.

Я на святах буду в Києві, чи не виберетеся і Ви туди?

А-1487

Лист № 6
Львів, (1907—1908)

Вибачте, що не відповів скорше. Завтра сподіваюсь піти до фотографа і не в довзі післати Вам фотографію. А за оповідання, що ж робити, не наспіло на першу книжку, буду ждати на пізнішу. Вашу прихильність до Л(ітературно) Н(аукового) Вістника я дуже ціню і прошу не тільки тоді, коли я Вас спеціально прошу про оповідання, але взагалі, коли матимете що призначити, то до Л(ітературно) Н(аукового) Вістника. Так мало взагалі появляється талановитих річей, що треба бодай що можна розділяти на місці — принаймні тим, хто спочуває Л(ітературно) Н(ауковому) Вістнику, але не вважає його неприємелем, которого треба поборювати. Сердечно дякую за поздоровлення і бажаю всього найкращого Вам і Вашій родині.

Щиро прихильний М. Груш(евський).

А-1489

Лист № 7
Львів, 4/ІІ-1908 р.

Високоповажний Михаїле Михайловичу!

І не думав я на Вас гніватися; та й не мав за що, тільки, мабуть, листи наші розминулися. Я писав Вам так, що знімусь і тепер вже справді маю фотографію і вишлю завтра бандеролею. Писав я в тім листі, щоб, як будете мати оповідання, нам до Вістника присилати, та взагалі по можливості у Вістник свою літературну продукцію сконцентрували. Мало появляється доброго, а якщо й те ділити, то вже зовсім нашому журналу зле. Що до дарового Вістника для «Просвіти» то таки не гнівайтесь, сього року нікому не будемо посилати даром. «Симфонію» і «Казку»¹ передайте п(ану) Жуку — ми дякуєм. Просим віршів його і на далі. Дуже прихильний М. Груш(евський).

А-1490

Листівка № 8
Львів, 6/ІІІ-1908 р.

«Ні вітру, ні хвилі» від Вас, високоповажний Михайло Михайловичу!

Післав Вам лист, просячи «співучасті» і фотографію, (не знаючи чи дістали), але від Вас нічого — а тим часом Вашого оповідання дуже і дуже треба.

Ваш М. Груш(евський).

Пишіть до Львова, я пробуду тут ще днів з 10, потім хочу трохи на спочинок на полудне.

А-1492

Лист № 9
[Криворівня, 1907 р.]

Високоповажний Михайло Михайлович!

Товариство ім. Т. Г. Шевченка¹ одержало запрошення від Чернігівської город(ської) управи міста через висланне депутації. Не відмовте відповісти зараз:

1) чи ж не взяли б на себе обов'язки бути нашим депутатом на юбілею;

2) чи сей юбілей не буде мати якогось неприлично чорносотенного характеру?

Для скорості адресуйте: Австрія, Галиція, Ясеній Горішний, проф(есору) М. Грушевському.

А що як з оповіданням? Чи дістанем його на сентябрь?

Сердечно здоровлю Вас!

Ваш М. Грушев(ський).

1. «Симфонію» і «Казку» — назви творів Михайла Івановича Жука. (1883 — 1964).

1. Товариство ім. Т. Г. Шевченка — наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка за-сноване у Львові в 1873 році Д. Пильчиковим як літературне. Товариство займалося вивченням історії, літератури, фольклору та етнографії.

Лист № 10
Київ, 1/IV-1908 р.

Високоповажний Михайло Михайловичу!

Будьте ласкаві написати, як держить себе Чернігів: гор(одська) управа в ювілейній сворі, чи не скомпроментували себе? Діло в тім, що ми хочемо вислати їй привіт ex post замість привіту на юбілей.

Коли можна сподіватись від Вас оповідання? Жду нетерпляче. Ваш щирий М. Груш(евський).

Я в Києві пробуду ще з 3 тижні.

Поклін Шрагу.

A-1440

Лист № 11
З/Х-1908, Київ

Високоповажний Михайло Михайлович!

Вибачте, що не повідомив Вас скорше, «Intermezzo» я одержав коректу скажу Вам післати. Спасибі за нього і прошу не минати нас і дальшими нашими творами, меньшими і більшими, які будуть. А ми зістанемо Вашими щирими і розцінку будемо старатися яку зможемо вище, «Intermezzo» порухуємо по 3 р(ублі) 50 к(опійок) за сторінку.

Ваш щирий М. Грушевський.

A-1496

Лист № 12
Львів, 1/XII-1908 р.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Невимовним сумом наповнив мене і жінку — Ваш лист. Знаю сю каторжну хворобу і болю душою за Ваші муки. Спасибі за обіцянку будучих праць Ваших. І маленька просьба! Редакція Чеської енциклопедії (ottum slovník papupu) просила мене дати біографії декого з визначних сучасних письменників, вчених, українських. Хотів би написати про Вас, і дати трохи більше біографічних дат. Навіть може дати маленьку біографію Вашу — не тільки самі дати, а дещо може із «еволюції духа». etc.¹ Мені літо не вдалося. Був у горах, але дощі і повені не давали спокою й спочинку. Потім було багато різного громадського яду. Але чую себе на здоровлю добре і роблю багато.

Цілую Вас сердечно!

На свята будемо в Києві. Жінка Вам шле привіт.

Ваш щирий М. Грушевський.

A-1497

Лист № 13
24/IV-1909 р., Київ

Наскільки утішив мене Євг(еній) Хар(лампійович)¹ звісткою про оповідання, настільки засмутив Вашу недугу.

Але гадку про Італію хвалю дуже.

Аванс вишлю. Оповідання пришліть сюди. Сердечно здоровлю і бажаю всього найліпшого.

Ваш М. Груш(евський).

A-1498

Лист № 14
[1909]

Дорогий Михайло Михайлович!

Оповідання¹ одержав дам до одної книжки (там не буде 2-х аркушів), коректу скажу прислати. Крім сього авансу на подорож рахуйте ще на 300 руб(лів) підмоги

1. Ете (франц.) — і так далі.

1. Євгеній Харлампович — мова йде про Чикаленка Євгена Харлампійовича (1861 — 1929) — меценат, фінансував ж. «Киевскую старину», газ. «Рада».

1. Оповідання М. Коцюбинського «Дебют».

безворотної на лічення. Я говорив за се з Євг(енієм) Харл(амповичем), що теж ходить в сю комісію, що завідує сим фондом і ми настільки певні за інших, що Ви сі гроші можете одержати, чи від мене (з Л(ітературно) Н(аукового) В(істника)), чи від Євг(енія) Хар(амповича), коли Вам треба буде збиратися.

Якщо буде Вам наручно перепочити у Львові; то прошу до нас заїхати без церемоній, наскільки Вам буде сподручно.

Вам щиро прихильний М. Груш(евський).

До Чернігова поїхав д(обродій) Єнсен,² я дав йому рекомендації до Вас і до Верзілова.³

A-1500

Лист № 15 Львів, (1909)

Високоповажний і дорогий Михайло Михайловичі

Незвичайно було нам прикро, що наші слуги не дали Вам милості заночувати у нас! Прикро, що й не сказати. Сподіваємося побачитися в Вашім повороті. Ви будь-ласка, напишіть, як будете вертати і чи зможете заїхати. Ми посидимо тепер у Львові (куди їдемо завтра-позавтра) досить довго. Ви ж не спішіть з Вашого земного раю. Коли невелика сума грошей може продовжити Вам побути, то напишіть; 100 карб(ованців) Вам зараз вишлемо; не знаю чи зможемо більше, при теперіш(нім) безгрошів'ї.

Чи позволите поставити Ваше ім'я між співробітниками селянської газети «Село»,¹ що заріваємо від осені?

Жінка, всі наші Вам, шлють привіт, цілую Вас!

Ваш М. Г(рушевський).

A-1502

Лист № 16 (Київ, 1909)

Дорогий Михайло Михайловичі!

Дякую дуже за лист і привіт переданий через Іллю Людвиговича.¹ Але дуже засмутив він нас звісткою, що Ви знову чуєте себе гірше. Треба в будучім році Вам довгої відпустки і спочинку (про матеріальну сторону вже постараємося). «Село» йде нічого собі, але курчат в осені рахують! Тепер перейшло за тисячу вже досить значно. Як помітити його якимось твором Вашого пера, буде дуже добре — особливо на новорічний номерок. І для Л(ітературно) Н(аукового) В(істника) добре б на першу книжку щось від Вас дістати, то значить на кінець ноября.

Досиджуємо вже останні дні в Києві, але, мабуть, раніш суботи не вийдемо. Щирий привіт Вашій В(исоко) п(оважній) Пані,² Вам і дітям од усіх нас.

Ваш М. Груш(евський).

A-1505

Лист № 17 7.1-1910, Київ

Дорогий Михайло Михайловичі!

Сердечно дякую за добре слово і добрі бажання Ваші! Будемо чекати нетерпляче «чогось» до «Села»...

Позавчора Вам ухвалено 500 р(ублів) на нову подорож на полудне. Сі гроші можете взяти чи просто від Вол(одимира) М(иколайовича) Леоновича¹ чи через Контору. Тільки не відтягуйте свого виїзду.

Не запускайте! Сто руб(лів) авансу Контора вишле завтра. Сього року Ваш гонорар в Л(ітературно) Н(ауковому) В(істнику) 80 р(ублів) від аркуша.

Тільки що дістав звістку про недугу Гнатюка. Бережіть себе, дорогий М(ихайло) М(ихайлович).

Спішу відправити. Від усіх Вам привіт і щирі побажання!

Ваш М. Гр(ушевський).

Прошу Шрага писати до «Села» по юридичним питанням, вплиніть і Ви на нього.

2. Єнсен Альфред (1859—1921) — шведський критик, перекладач творів письменника на шведську мову.

3. Верзілов Аркадій Васильович — чернігівський земський діяч.

1. ...співробітника селянської газети «Село» — щотижнева ілюстрована газета. Виходила в Києві з вересня 1909 року по лютий 1911 року. У «Селі» друкувалися твори М. Коцюбинського.

1. Ілля Людвигович — мова йде про Шрага І. Л. (1847 — 1919).

2. «Щирий привіт Вашій В(исоко) п(оважній) Пані» — мова йде про дружину письменника Віру Устимівну Коцюбинську (1863 — 1922).

1. Леонович Володимир Миколайович (В. Левенко; 1866 — 1933) — письменник і громадський діяч, один з ініціаторів надання М. Коцюбинському пенсії від «Товариства прихильників української літератури, науки і штуки».

Лист № 18
Львів, 21/V-1910 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

Жаль, що не прийшлося побачитися в Києві. Можете загостите до нас в дорозі у Львові? Ми пробудемо тут безвиїздно 2 місяці. По одержанні Вашого листу я сказав післати 100 р(ублів), але се не остаточна розплата, буде Вам ще щось слідувати. Коректу, як що не встигли Вам післати до Чернігова, то будь-л(аска) прочитайте в Києві. Рівно ж щодо збірки: Вид(авнича) Спілка взамін того що викинеється з огляду на цензуру (се Ви Павлом Фил(иповичем)¹ нашим в Києві розвідайтеся, що треба викинути) просить Вас дати нові річі. Може б і «Fata morgana» II?

Якщо буде нових річей багато, можна буде трохи підвищити гонорар Ваш. Сердечно вітаємо Вас і родину Вашу. Ваш щирий М. Грушев(ський).

A-1510

Лист № 19
Криворівня, 3/VI-1910 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

Надзвичайно прикро, що не міг я сповнити Вашого бажання, щоб оповідання Ваше пішло ціле до одної книжки. Вмістити 65 сторін одної річі се для Літературно) Н(аукового) Вістника, котрий можна виконати заздалегідь, приладивши tour de force,¹ до сеї книжки самі короткі річі; так торік я зробив для Винниченка Володимира) «Чужих людей».² Якби Ви заявили се своє бажання заздалегідь, я б відложив Ваше оповідання³ до IX книжки і зробив би, як Ви хотіли. А тепер, коли вже книга кінчилася, се неможливо було ніяк зробити — хоч як мені се прикро.

Дуже жалкували ми, що не довелося побачитися на святах і тепер. Дуже і дуже раді будемо Вас бачити у себе в Криворівні. Ми виїдемо туди коло 20(VI) н(ового) ст(иплю) і пробудемо весь серпень й частину вересня. Треба тільки списатися, щоб Вам були коні на станції.

Ваш щирий М. Груш(евський).

І я також дуже Вас прошу до нас, до Криворівні, на якнайдовший час.

До милого побачення

М. Грушевсь(ка).

3/VI-1910.

A-1516

Лист № 20
(1910)

Дорогий Михайло Михайлович!

Вибачте, будь-ласка, що так довго не відповідав на Ваші листи, а ні не подякував за привіт, присланий Вами і Іл(лею) Людв(иговичем)¹ іменем чернігівців. Дякую щиро і поздоровляю Вас і земляків з Новим роком!

Дуже був зайнятий, та й тепер теж. Крім всякої біжучої справи багато часу займає видання ілюстр(ованої) історії (котрої оголошення сьогодні Вам мабуть вишлемо 200 прим(ірників), а потім іще) і друк інших річей, що збігалися. А ще любезні земляки, котрим я буваю потрібен при приїзді знатних гостей, в ролі представительного швейцара з булавою, саме власне, казали мені сповнити сей обов'язок і забрали у мене кілька день. Дуже дякую за оповідання до Л(ітературно) Н(аукового) Вістника). Чи можна його буде дістати на III кн(ижку), себто на початку лютого? або взагалі коли? Прикро тільки, що Ви хоруєте.

На зібраннях Товариства для підмоги, котре ухвалило Вам і на сей рік 500 р(ублів) на подорож на полудне, було багато говорення, що треба б Вам конче знайти місце на полудні, може б секретарем консульства куди-небудь в полудневу Італію, взагалі, в Середземні краї?

Сердечно здоровлю Вас і Вашу родину ми всі й бажаємо всього найкращого.

Ваш М. Грушевський.

Ми тепер при грошах, можна б Вам авансик прислати?

1. Павло Филипович — мова йде про Павла Филиповича Лаврів, працівника ж. «Літературно-Науковий Вістник».

1. ...tour de force (франц.) — зусилля.

2. ...«Чужих людей» — назва твору Винниченка Володимира Кириловича (1880 — 1951 р.).

3. ...ваше оповідання — мова йде про «Fata morgana».

1. ...привіт присланий Вами і Іллею Людвиговичем — мова йде про Шрага Іллю Людвиговича (1847 — 1919).

Лист № 21
Київ, 16—29/VIII-1911

Щнячи Ваш артистичний смій, дорогий Михайло Михайлович, хотів би знати Вашу гадку: чи в осібнім виданню моїх «По світу» заховати випуклі глави чи краще упустити — всі або якісь частини. Коли я їх писав, мною водила гадка — дати читачам в певних образах перехід настроїв, від тих злободневностей, котрі володіють в момент виїзду, потім слабнуть, дають місце загальним, теоретичним рефлексам, і нарешті — спановують чоловіка вражіння від того, що він бачить легкі зміни. Просив би Вас уділити годину, щоб прочитати глави, надруковані в Л(ітературно) Н(ауко-вому) В(істнику) 1908 кн(ига) IX і написати свою гадку. В(асиль) Григ(орович) Кричевський¹ ладиться з нами в дорогу, і я починаю думати, що мій плян ілюстрованого видання сих образків — може і недалекий від здійснення. Завтра вертаємося до Львова.

Шкода, що настали знов гарні дні, але з другого боку — в добру погоду добре й їхати. У Львові пробуду недовго і потім хочу рушити в сю італійську подорож. Всі шлють привіт Вам і Вашій Пані.

Щиро прихильний Вам М. Грушевсь(кий).

A-1528

Лист № 22
Київ, 1911

Високоповажний добродію!

Маємо честь запросити Вас на загальні збори Товариства прихильників української літератури, науки і штуки, які відбудуться 14 падолиста нов(ого) стия 1911 року, 7 вечором в силі Наукового Товариства ім(ені) Шевченка з таким дневним порядком:

- 1) відчитане протоколу п(о) п(ередніх) зборів;
- 2) справозданє секретарське й касове;
- 3) уділене абсолюторії;
- 4) вибір голови відділу й контрольної комісії;
- 5) внесення й інтерпеляції.

З поважанням Мих(айло) Груш(евський)
Мих(айло) Мочульський, секретар.

A-1529

Лист № 23
1911 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

Вам нема що перепрошувати мене за Вашу пригадку про аванс, мені скорше прийшлося б стидитись, що в нас так тяжко про гроші — але і я не стидаюся, бо се гріх нашого громадянства, наших тяжких обставин, ...серденчо тішуся Вашою работоспособністю. А я з поворотом почуваю себе тяжко — тяжкі обставини, невимовно, і далі не можу всього на собі нести.

Всі Вам кланяються і Вашій В(исоко) П(оважній) Родині. Ваш щирий М. Груш(евський).

Іллі Людвиговичу¹ мій щирий привіт.

A-1531

Лист № 24
11/XII-1911 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

Саме вернувся з Петербурга й прочитав в цілості лист Ваш, з котрого моя жінка подала мені в листі тільки короткий зміст. ...те, що Ви пишете про Горького й інше мене дуже розчулює — се не часто в російських кругах...

Всі Вас вітають і бажають доброго здоровля!

Ваш щирий М. Груш(евський).

1. Василь Григорович Кричевський (1873 — 1952) — український архітектор і художник.

1. Мочульський Михайло Михайлович (1886 — 1940) — український літературознавець, критик і письменник.

1. Іллі Людвиговичу — мова йде про Шрага І. Л.

Лист № 25

Київ, 18/II-1912 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

А що до Тичини,¹ то трохи помиляєтесь — його поезія² виказана в числі прийнятих в кн(изі) XII і йде до III книжки. Всі наші Вас вітають!

Ваш щирий М. Груш(евський).

Нині був у мене Щраг, балакали про Вас — аби Ви не спішили вертати, поки не стане добра весна.

A-1540

Лист № 26

Львів, 10.VIII-1912

Мені тепер дуже прикро, дорогий Михайло Михайлович, що ми живучи так близько, так мало бачилися сим разом і вже не знати чи будем мати ще сю нагоду.

Потішити Вас можу лише тим, що й по виїзді Вашім погода не поправилась — ледві 3—4 дні було гарних.

Вам щиро прихильний М. Груш(евський)

Як здоровле Ваше тепер? привіт Вашій родині.

A-1544

Лист № 27

1 (20).X-1912

Любий Михайло Михайлович!

Саме збирався писати до Вас, діставши від Мих(айла) М(ихайловича) Могил(янського)¹ звістку, що Вам стало легше на здоровлю, аж прийшов Ваш лист. Сумні річі пишете про себе, та я сподіваюсь, що се — преходяще. Наші з Вами літа ще не так великі, щоб уже записуватися в інваліди; ще мусить бути в організмі життєва сила... Найбільш неприємна безсонниця, що Вас мучить, але на неї найкраще лікарство «благодушіє, наскільки воно може подужати плоть немічну».

Всі Вам кланяються і Вашій родині і бажають доброго здоровля!

А чому ж Ви в теплішій стороні не виїздите — холодно вже!

Ваш щирий М. Груш(евський)(й).

A-1547

Лист № 28

22/II-1913 р.

Дякуємо, дорогий Михайло Михайловичу, за звістку, — хоч і не дуже втішну! Сподіваюся, що за той час Ви трохи прийшли до себе і вже чуєте себе краще? Як справа Вашої подорожі на полудні? Як Ваша белетристична робота...

Мій щирий привіт дружині Вашій і Іллі Людвиговичу.

Ваш М. Грушевський).

A-1548

Лист № 29

(1913)

Високоповажний Михайло Михайлович!

За ласкаве слово і обіцянку оповідання дуже дякую. Розуміється, прошення оповідання на першу книжку не означає, що нам більше й не треба. Як будете мати пізнійше щось знов, то дуже прошу для нас те призначити, коли Ваші давні й теплі відносини до Л(ітературно) Н(аукового) В(істника) не міняються чим дуже тішуся.

З щирим поважанням М. Груш(евський).

2. ...його поезія... — йдеться про поезію «Ви знаєте, як липа шелестить» Павла Григоровича Тичини (1891—1967), яка опублікована в Літературно Н(ауковому) В(істнику) кн. 1, 1912 р.

1. Могиланський Михайло Михайлович (1873—1944) — український журналіст і письменник, публікував у російській пресі твори М. Коцюбинського в своїх перекладах.